

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Булінг: реалії та шляхи подолання

Біобібліографічний покажчик

Полтава 2022

Булінг: реалії та шляхи подолання: бібліогр. покажч. (2005–2022 рр.) / уклад.: В. П. Балюк, Н. Н. Кузьміна, С. В. Спірякова (відп. за вип.), О. В. Токміленко ; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Бібліотека імені М. А. Жовтобрюха. 2-ге вид., переробл. і допов. Полтава, 2022. 28 с.

До покажчика включені наукові публікації з фонду Бібліотеки імені Михайла Андрійовича Жовтобрюха Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, які розкривають зміст досліджуваної тематики.

Покажчик містить чотири тематичні розділи.

До першого розділу внесені окремі публікації з посиланнями на online-джерела, а саме: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 р., сутність та ознаки, адміністративна відповідальність, права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу, навчально-методичний посібник «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» та корисні посилання МОН України щодо теми антибулінгу.

Другий розділ «Безпечна школа», або Як захистити учнів від цькування та насилля» містить ґрунтовні матеріали про саме поняття «булінг», причини проблеми та шляхи його подолання серед різних вікових груп – від дошкільників до підлітків.

«Мобінг – психотерор на робочому місці» – це третій розділ покажчика у якому висвітлюються явища мобінгу й булінгу у взаєминах дорослої особистості та колективу.

Четвертий розділ «Кібербулінг, або Агресія в Інтернеті» збирає матеріали про віртуальний терор дитина в онлайн середовищі: реальні загрози віртуального світу та соціально-педагогічну профілактику кібербулінгу.

Документи кожного з розділів упорядковані у хронологічно-алфавітній послідовності розташування бібліографічних записів (з 2005 р. по 2022 р.) за загальною нумерацією (175 джерел українською мовою). Окремою структурною частиною видання є допоміжний матеріал, представлений іменним покажчиком. Бібліографічний опис та скорочення слів здійснено згідно з чинними державними стандартами України – ДСТУ 8302:2015.

Видання адресоване широкому загалу користувачів: науковцям, студентам, вчителям, батькам, учням загальноосвітніх шкіл, бібліотечним працівникам.

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)

18 грудня 2018 року № 2657-VIII

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Кодексі України про адміністративні правопорушення (Відомості Верховної Ради УРСР, 1984 р., № 51, ст. 1122):

1) частину другу статті 13 після цифр "173" доповнити цифрами "173-4";

2) доповнити статтею 173-4 такого змісту:

"Стаття 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу

Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку";

3) абзац перший частини третьої статті 184 доповнити словами та цифрами "крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173-4 цього Кодексу";

4) статтю 221 після цифр "173-173-2" доповнити цифрами "173-4";

5) абзац другий пункту 1 частини першої статті 255 після цифр "173-173-2" доповнити цифрами "173-4".

2. У Законі України "Про освіту" (Відомості Верховної Ради України, 2017 р., № 38-39, ст. 380):

1) частину першу статті 1 доповнити пунктом 3-1 такого змісту:

"3-1) **булінг** (цькування) - діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типовими ознаками **булінгу** (цькування) є: систематичність (повторюваність) діяння; наявність сторін - **кривдник** (булер), **потерпілий** (жертва булінгу), **спостерігачі** (за наявності); дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого";

2) частину другу статті 25 після абзацу дев'ятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"здійснює контроль за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядає скарги про відмову у реагуванні на випадки булінгу (цькування) за заявами здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та приймає рішення за результатами

розгляду таких скарг; сприяє створенню безпечного освітнього середовища в закладі освіти та вживає заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу".

У зв'язку з цим абзац десятий вважати абзацом одинадцятим;

3) частину третю статті 26 після абзацу дев'ятого доповнити п'ятьма новими абзацами такого змісту:

"забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування), у тому числі: з урахуванням пропозицій територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування; скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для прийняття рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування; забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування); повідомляє уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти".

У зв'язку з цим абзац десятий вважати абзацом п'ятнадцятим;

4) частину другу статті 30 після абзацу двадцятого доповнити чотирма новими абзацами такого змісту:

"правила поведінки здобувача освіти в закладі освіти; план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти; порядок реагування на доведені випадки булінгу (цькування) в закладі освіти та відповідальність осіб, причетних до булінгу (цькування)".

У зв'язку з цим абзац двадцять перший вважати абзацом двадцять п'ятим;

5) у статті 53:

у частині першій:

абзац десятий після слів "форм насильства та експлуатації" доповнити словами "булінгу (цькування)"; після абзацу десятого доповнити новим абзацом такого змісту: "отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування)".

У зв'язку з цим абзаци одинадцятий - сімнадцятий вважати відповідно абзацами дванадцятим - вісімнадцятим;

частину третю доповнити абзацом шостим такого змісту:

"повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб";

б) у статті 54:

частину першу доповнити абзацом двадцятим такого змісту:

"захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю";

частину другу доповнити абзацом чотирнадцятим такого змісту:

"повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування)";

7) у статті 55:

у частині другій:

абзац восьмий після слів "закладу освіти" доповнити словами "у тому числі щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування), про"; доповнити абзацами дев'ятим і десятим такого змісту: "подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу; вимагати повного та

неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу;

частину третю доповнити абзацами одинадцятим і дванадцятим такого змісту:

"сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування); виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти";

8) частину першу статті 64 після абзацу восьмого доповнити двома новими абзацами такого змісту:

"з урахуванням пропозицій центрального органу виконавчої влади з питань формування і реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, розробляє та затверджує план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, порядок реагування на випадки булінгу (цькування), порядок застосування заходів виховного впливу; узагальнює та оприлюднює інформацію про випадки булінгу (цькування) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзаци дев'ятий - двадцять шостий вважати відповідно абзацами одинадцятим - двадцять восьмим;

9) частину першу статті 65 після абзацу шостого доповнити новим абзацом такого змісту:

"сприяють розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзаци сьомий і восьмий вважати відповідно абзацами восьмим і дев'ятим;

10) у статті 66:

частину першу після абзацу сьомого доповнити новим абзацом такого змісту:

"сприяють розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзац восьмий вважати абзацом дев'ятим;

частину другу після абзацу одинадцятого доповнити новим абзацом такого змісту:

"сприяють розробці плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти".

У зв'язку з цим абзац дванадцятий вважати абзацом тринадцятим;

11) пункт 2 частини другої статті 71 доповнити абзацом п'ятим такого змісту:

"випадків булінгу (цькування) в закладах освіти та заходів реагування на такі випадки, вжитих керівництвом закладу освіти або його засновником";

12) частину четверту статті 73 після абзацу третього доповнити двома новими абзацами такого змісту:

"здійснювати перевірку заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти, повноту та своєчасність заходів реагування на такі випадки з боку педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, керівництва та засновника закладу освіти; аналізувати заходи для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування)".

У зв'язку з цим абзаци четвертий - восьмий вважати відповідно абзацами шостим - десятим;

13) частину другу статті 76 викласти в такій редакції:

"2. Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує профілактику та запобігання булінгу (цькуванню), надання консультативної допомоги батькам, психологічного супроводу здобувачів освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування). Соціально-педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами".

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом: привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом; забезпечити приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Закон України щодо протидії булінгу: сутність та ознаки, адміністративна відповідальність, права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу

8.12.2018 ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)».

Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>

Сутність та ознаки булінгу

Законом визначено поняття булінгу (цькування) як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняють стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Типові ознаки булінгу (цькування):

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін — кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Адміністративна відповідальність учасників булінгу (цькування), керівництва закладів освіти

Як доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>) Законом передбачено відповідальність за булінг (цькування) учасника освітнього процесу:

- накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин;
- накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, якщо діяння вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення;

- у разі діяння, вчиненого малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, відповідну відповідальність покладають на батьків або осіб, які їх замінюють;
- неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу спричиняє накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Нагадаємо, що неоподатковуваний мінімум доходів громадян на сьогодні становить 17 гривень. Відповідно штраф у першому випадку становить 850–1700 грн, у другому — 1700–3400 грн.

Права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу щодо булінгу (цькування) Як доповнення до Закону України «Про освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>) Закон передбачає певні права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу.

Засновник закладу освіти або уповноважена ним особа повинна контролювати виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладі освіти; розглядати скарги про відмову у реагуванні на випадки булінгу (цькування) та ухвалювати рішення за результатами розгляду таких скарг; сприяти створенню безпечного освітнього середовища в закладі освіти та вживати заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг (цькування), стали його свідками або постраждали від булінгу.

Керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу (цькування):

- розробляє, затверджує та оприлюднює план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню); розглядає заяви про випадки булінгу (цькування) здобувачів освіти, їхніх батьків, законних представників, інших осіб та видає рішення про проведення розслідування;
- скликає засідання комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) для ухвалення рішення за результатами проведеного розслідування та вживає відповідних заходів реагування;
- забезпечує виконання заходів для надання соціальних та психолого-педагогічних послуг здобувачам освіти, які вчинили булінг, стали його свідками або постраждали від булінгу (цькування); повідомляє уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування).

Заклади освіти мають розмістити на своїх веб-сайтах план заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькування), порядок подання та розгляду (з дотриманням конфіденційності) заяв про випадки булінгу (цькування), порядок реагування на доведені випадки булінгу (цькування) в закладі освіти та відповідальність осіб, причетних до булінгу (цькування) в закладі освіти.

Здобувачі освіти мають право на захист під час освітнього процесу від булінгу (цькування), отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування). Зобов'язані повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування), свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб.

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на захист під час освітнього процесу від булінгу (цькування). Зобов'язані повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування) свідком якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб, вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування).

Батьки здобувачів освіти мають право отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, зокрема щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування), подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу, вимагати повного та неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу. Зобов'язані сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування), виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.

Відповідними обов'язками та правами наділені центральні органи виконавчої влади у сфері освіти і науки, органи місцевого самоврядування, суб'єкти громадського нагляду (контролю), освітній омбудсмен, психологічна служба та соціально-педагогічний патронаж у системі освіти.

Протидія булінгу

Булінг (цькування) – дії учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному чи сексуальному насильстві. Такі дії вчиняються стосовно дитини чи дитиною стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого може бути заподіяна шкода психічному чи фізичному здоров'ю потерпілого. Булінг може здійснюватись також із застосуванням засобів електронних комунікацій.

ЮНІСЕФ визначає булінг (від англ. to bull – переслідувати) як небажану агресивну поведінку дітей шкільного віку, яка призводить до цькування дитини іншою дитиною чи групою дітей з метою приниження, залякування та демонстрації сили.

З прикладами уроків з протидії булінгу в закладах освіти та відповідним системним підходом можна ознайомитись за посиланням.

СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Відповідно до дослідження ЮНІСЕФ:

- 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу;
- 24% дітей стали жертвами булінгу;
- 48% дітей нікому не розповідали про випадки булінгу;
- 44% школярів були спостерігачами булінгу, але ігнорували його, бо їм було страшно за себе;
- більшість дітей булять за те, що вони виглядають, говорять, думають не так, як інші діти.

Навчально-методичний посібник «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти».

- В Розділі I посібника розміщено навчальну програму «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» для слухачів очної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти.
- Розділ II містить теоретичний та практичний матеріал для викладання Програми. Даний матеріал структуровано відповідно до тематичних модулів. Особливу увагу приділено визначенню та розмежуванню понять «насильство», «жорстоке поводження», «гендерно зумовлене насильство», «гендерна рівність», «дискримінація», «домашнє насильство», «булінг»; формуванню навичок ідентифікації постраждалих від жорстокого поводження, насильства, гендерно зумовленого насильства, домашнього насильства, булінгу.

- Розділ III містить методичні розробки: «Структуру програми циклу тренінгів для педагогів «Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти» та «Тренінг для батьків здобувачів освіти та персоналу закладу освіти «Протидія та реагування на випадки насильства над дітьми».

Корисні посилання щодо теми антибулінгу

Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід

Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби

Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти

Кодекс безпечного освітнього середовища

Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації»

Освітня програма гуртка «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації»

Освітня програма факультативу «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе»

«Безпечна школа», або Як захистити учнів від цькування та насилля

2015

1. **Фразер Д., Халстед Е., Курвін Р.** Булінг: звичайне явище, що руйнує психіку / Д. Фразер, Е. Халстед, Р. Курвін та інш. *Біологія*. 2015. № 34/36. С. 28–33.
2. **Фразер Д., Халстед Е., Курвін Р.** Булінг: звичайне явище, що руйнує психіку. *Педагогічна майстерня*. 2015. № 11. С. 18–24.
3. **Якименко С. І., Хозраткулова І. А.** Психолого-педагогічні засади виявлення та подолання насилля у підлітковому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ : Слово, 2015. 232 с.

2016

4. **Данько Г.** Як боротися з мобінгом і булінгом. *Охорона праці*. 2016. № 4. С. 18–20.
5. **Пономаренко О. Д.** "Терпіти не можна діяти" – де ставимо кому? Знов про цькування. *Педагогічна майстерня*. 2016. № 11. С. 42–43.
6. **5 міфів про булінг.** *Трудове навчання в школі*. 2016. № 9. С. 42–45.
7. **Шевченко О. О.** Що таке булінг? Профілактика виникнення та подолання проявів булінгу в дитячому середовищі (тренінгові заняття для класних керівників). *Виховна робота в школі*. 2016. № 6. С. 48–54.
8. **Фразер Д., Халстед Е., Курвін Р.** Булінг: звичайне явище, що руйнує психіку. *Основи здоров'я*. 2016. № 2. С. 37–42.

2017

9. **Беляєва О.** Булінг у шкільному середовищі. Теорія та практика. *Психолог*. 2017. верес. (№ 17/18). Вкл. С. 1–49.
10. **Боротьба з булінгом: емпатія чи політика нульової толерантності?** *Школа*. 2017. № 8. С. 56–57.
11. **Булінг в українських школах. Дослідження UNICEF Ukraine.** *Директор школи*. 2017. січ. (№ 1/2). С. 7–11.
12. **Веленко А.** Протидія булінгу. Заняття з елементами тренінгу для учнів 5-10-х класів. *Соціальний педагог*. 2017. груд. (№ 12). С. 14–23.
13. **"Дідівщина" у школі, або булінг: проблема, яку не варто замовчувати.** *Сучасна школа України*. 2017. берез. (№ 3). С. 4–9.
14. **Єфремова Г. Л.** Шкільний булінг: специфіка та особливості прояву. *Педагогічна майстерня*. 2017. № 8. С. 14–19.
15. **Матус Р.** Булінг у школі: як запобігти трагедії. *Сучасна школа України*. 2017. берез. (№ 3). С. 15–22.
16. **Моїсєєва Т.** Зламаний інстинкт. *Урядовий кур'єр*. 2017. 7 верес. (№ 166). С. 4. *Проблема булінгу серед школярів*.

2018

17. **Алексеевко Т.** Булінг і мобінг: реалії і шляхи профілактики. *Педагогічна газета*. 2018. № 6. С. 7.
18. **Берзіня О. О.** Профілактика виникнення та подолання виявів булінгу в дитячому середовищі. *Основи здоров'я*. 2018. № 7. С. 2–8.
19. **Болюк З. А.** Булінг, або Шкільне цькування: виклики та протидія. *Безпека життєдіяльності*. 2018. № 11. С. 29–30.
20. **Бугайчук А.** "Безпечна школа". Як захистити учнів від цькування та насилля? *Директор школи. Шкільний світ : журн.* 2018. № 9. С. 10–15.
21. **Васильєва Н., Бондар К.** Як захистити учнів від небезпеки? Кінолекторій профілактики правопорушень. *Школа*. 2018. № 6. С. 42–52.
22. **Веленко А.** Протидія булінгу. Заняття з елементами тренінгу для учнів 5-10-х класів. *Психолог*. 2018. лют. (№ 3/4). С. 50–57.
23. **Воронцова Е.** Безпечна школа: як захистити учнів від загроз. *Школа*. 2018. № 6. С. 18–41.
24. **Гарасимчук Г. М.** Вистава "Озирнись". *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2018. № 10. С. 6–7.
Соціально-психологічний театр на тему "Поведінка підлітка в кризовій ситуації; булінг, вплив сімейних конфліктів на особистість дитини; підтримка батьків як ресурс для виходу з кризової ситуації".
25. **Єфремова Г.** Причини та наслідки шкільного булінгу. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. С. 37–42.
26. **Єфремова Г. Л.** Профілактика насильства в сім'ї та профілактика дитячої жорстокості в освітньому середовищі. *Виховна робота в школі*. 2018. № 3. С. 36–39; № 6. С. 11–46; № 7. С. 2–25; № 9.
27. **Кігічак-Борщевська А.** Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я. *Школа*. 2018. № 6. С. 8–16.
28. **Кириченко В., Ковганич Г.** Шкільний булінг: причини, наслідки, протидія. *Управління освітою*. 2018. № 12. С. 6–64.
29. **Мандзюк Д.** Булінг. *Країна*. 2018. № 42. С. 28–29.
30. **Матат Д.** Булінг: коли вже не смішно. *Освіта України*. 2018. 22 жовт. (№ 41/42). С. 13.
31. **"No blame approach".** Методика "Без звинувачень". *Психолог*. 2018. № 21/22. С. 46–57.
Нині протидія булінгу стала чи не найважливішим завданням кожного учасника освітнього процесу.
32. **Прибутченко Н.** The Law, Crime, Bullying, Prevention. *ENGLISH: Додаток до газ. "Шк. світ"*. 2018. № 23. С. 2–7. (Вкладка.).
Розробка уроку з англ. мови на тему "Закон, злочин, залякування, запобігання".
33. **Сорока В.** Булінг – це міні-теракт. *Освіта України*. 2018. 6 серп. (№ 30). С. 10–11.

34. **Яворська Т.** Зупинити шкільний терор. Булінг – проблема № 1. *Інформатика*. 2018. лют. (№ 2). С. 11–17.
35. **Як булінг впливає на рівень навчання – дослідження PISA. Англійська мова в початковій школі.** 2018. № 2. С. 12–14.

2019

36. **Антибулінг : практичні заняття** / упоряд.: В. С. Легка, О. О. Овчар, Г. М. Семенів. Київ : Шк. світ, 2019. 152 с. (Бібліотека "Шкільного світу").
37. **Бсляєва О.** Недитячі ігри на задвірках. Рекомендації фахівця. *Завуч*. 2019. № 5. С. 6–24.
38. **Бондарчук І.** Актуальні проблеми школи. Булінг. *Соціальний педагог*. 2019. № 10. С. 6–13.
39. **Бубняк Н.** Булінг – соціальна проблема світу. Тренінг для лідерів учнівського самоврядування. *Позашкільля*. 2019. № 3. С. 47–56.
40. **Бугайчук А.** "Дідівщина" у школі, або булінг: проблема, яку не варто замовчувати. *Директор школи : газ.* 2019. № 1. С. 16–23.
41. **Булінг у дитячому садку – міф чи реальність.** *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 3. С. 60–61.
42. **Булінг у початковій школі.** *Освіта України*. 2019. 27 трав. (№ 21). С. 5.
43. **Булінг. Управлінський аспект** / упоряд. Н. Харченко. Київ : Шк. світ, 2019. 120 с. (Бібліотека "Шкільного світу").
44. **Веленко А.** Протидія булінгу. Цикл практичних занять для підлітків. *Психолог*. 2019. № 1. С. 60–73.
45. **Дмитренко А.** Запобігання булінгу. *Університетський час*. 2019. № 71. С. 7.
19 березня 2019 р. в ПНПУ імені в. Г. Короленка відбувся психолого-правовий семінар на тему: "Булінг як проблема сьогодення: методика проведення виховних заходів для здобувачів вищої освіти".
46. **Довга Т., Прибора Т.** Педагогічна толерантність як інструмент протидії булінгу в освітньому середовищі початкової школи. *Рідна школа*. 2019. № 2. С. 39–44.
47. **Дяченко Л.** Соціально-емоційне навчання як умова попередження насильства серед підлітків. *Освіта для миру : зб. наук. пр. / голова ред. В. Г. Кремень ; НАПН України, Від-ня проф. освіти і освіти дорослих, Комітет пед. наук Польської акад. наук та ін.* Київ, 2019. Т. 1. С. 685–698.
Проаналізовано питання булінгу серед учнівської молоді, що є важливою проблемою громадської охорони здоров'я.
48. **Єфімова А. В., Ревенко С. П., Дикуха В. С., Доманчук Д. С.** Шляхи протидії, запобігання та подолання наслідків насильства : метод. посіб. для тренерів з проведення тренінгів, викладачів, соціальних працівників та практичних психологів / Херсон. держ. ун-т, Соц.-психол.ф-т. Херсон : Гельветика, 2019. 176 с.

49. **Ілляшенко В. О.** Причини та наслідки булінгу в школі: психологічний аспект. *Збірник наукових праць викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів фізико-математичного факультету /* Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка ; гол. ред. Ю. Д. Москаленко. Полтава, 2019. С. 259–260.
50. **Калуга-Семенкова Л., Ковганич Г., Безрук К.** Протидія булінгу в дитячому середовищі. Маркери-орієнтири з підготовки та проведення засідання педагогічної ради. *Завуч.* 2019. № 5. С. 26–40.
51. **Кириченко В., Ковганич Г.** Шкільний булінг. Інформативно-методичні конструктори для педагогів, учнів, батьків. *Шкільний світ.* 2019. № 2. С. 12–22.
52. **Клименко А.** Скажемо приниженням "Ні!". *Педагогічна майстерня.* 2019. № 4. С. 11–12.
53. **Ковганич Г., Кириченко В.** Протидія насильству. Тренінг для лідерів учнівського самоврядування. *Соціальний педагог.* 2019. № 10. С. 20–26.
54. **Козлова А.** Знайомство з булінгом. Практичне заняття для підлітків. *Психолог.* 2019. № 1. С. 26–37.
55. **Козлова А.** Крок уперед: протидія булінгу. *Директор школи. Шкільний світ : журн.* 2019. № 2. С. 40–45.
56. **Козлова А.** Крок уперед: протидія булінгу. *Психолог.* 2019. № 1. С. 4–11.
57. **Кузляєва О.** Більше, ніж бешкетництво. Причини та прояви булінгу. *Соціальний педагог.* 2019. № 10. С. 14–19.
58. **Левківська Г.** Що протиставити булінгу? *Освіта.* 2019. 20-27 листоп. (№ 44/46). С. 5.
59. **Левченко Т.** Ні, булінгу! Я обираю бути людиною. *Початкова освіта.* 2019. № 19. С. 56–64.
- Виховна година для 2-3-х класів.*
60. **Манойло М. П.** Булінг. Проект-дослідження. 8 клас. *Основи здоров'я.* 2019. № 5. С. 14–17.
61. **Матат Д.** Ліки від ненависті. *Освіта України.* 2019. 4 берез. (№ 9). С. 11.
- Як долати булінг у закладах освіти?*
62. **Матвійчук В.** Школа – простір без насильства. Воркшоп. *Завуч.* 2019. № 5. С. 42–49.
63. **Новікова Л.** Булінг! Причини та наслідки. Профілактика насильства в шкільному середовищі. *Соціальний педагог.* 2019. № 5. С. 32–33.
64. **Підласий І.** Булінг зупинити не можна, його треба очолити. *Управління школою.* 2019. № 7/9. С. 2–15.
65. **Підласий І. П.** Булінг – жорсокий привід реорганізувати практику виховання. *Виховна робота в школі.* 2019. № 5. С. 4–21.
66. **Підласий І. П.** Булінг – жорстокий привід реорганізувати практику виховання. *Управління школою.* 2019. № 16/18. С. 2–21.
67. **Підласий І. П.** Булінг – жорстокий привід реорганізувати практику виховання. *Педагогічна майстерня.* 2019. № 9. С. 29–31.

68. **Поліщук М.** Стоп агресії. Практичне заняття для педагогів. *Психолог*. 2019. № 1. С. 80–91.
69. **Поліщук М., Почупайло В.** Стоп агресії. Практичне заняття для педагогів. *Соціальний педагог*. 2019. № 10. С. 37–47.
70. **Пономаренко О. М.** Булінг – проблема того, хто потерпає від булінгу, чи групи? Практичне заняття для підлітків у форматі World cafe ("Світове кафе"). *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2019. № 9. С. 23–27.
71. **Пономаренко О. М.** Булінг – проблема того, хто потерпає від булінгу, чи групи? Профілактичне заняття для підлітків у форматі World cafe ("Світове кафе"). *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2019. № 11. С. 30–34.
72. **Рашковська І.** Булінг та особистість. Семінар для підлітків з елементами тренінгу. *Психолог*. 2019. № 1. С. 44–59.
73. **Рогожа Н. П.** Стоп, булінг! *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2019. № 1. С. 22–27.
74. **Савицька О.** Штрафи за цькування в школі. Що потрібно знати про антибулінговий закон. *Англійська мова в початковій школі*. 2019. № 2. С. 8–9.
75. **Ситенька В.** Булінг чи конфлікт? Грані розмежування. *Соціальний педагог*. 2019. № 10. С. 4–5.
76. **Слесь Г., Попова К.** Насильство серед учнів. Як його уникнути чи як йому протидіяти? *Педагогічна майстерня*. 2019. № 2. С. 30–35.
77. **Сташко Ж.** Про нові механізми протидії цькуванню. *Завуч*. 2019. № 5. С. 58–61.
78. **Ступа Я.** Булінг у школах. Чи можна його подолати? *Педагогічна майстерня*. 2019. № 5. С. 20–23.
79. **Счаслива В.** Захист слабких – справа сильних. *Журавлик*. 2019. № 12. С. 5.
Що варто знати про булінг.
80. **Тищенко Н.** Булінг. Помилки у разі втручання. *Педагогічна майстерня*. 2019. № 4. С. 13–16.
81. **Увагу – протидії цькуванню.** *Освіта України*. 2019. 18 лют. (№ 7). С. 4.
82. **Фомічова О.** Наукові підходи до трактування поняття "булінг" в історико-педагогічній ретроспективі. *Рідна школа*. 2019. № 5/6. С. 42–47.
83. **Шугай Т.** Незахищені, або вразливі. Особливості соціально-педагогічного супроводу дітей. *Соціальний педагог*. 2019. № 4. С. 43–48.
84. **Шулікін Д.** Зупинити насильство. *Освіта України*. 2019. 28 січ. (№ 3/4). С. 9.
85. **Шумкова-Дубовик В.** Бути щасливим. Заняття з елементами тренінгу для учнів. *Соціальний педагог*. 2019. № 10. С. 27–36.

86. **Блужан Т. В.** Булінг як форма шкільного насильства. *Виховна робота в школі*. 2020. № 11. С. 4–5.
87. **Богданець Ю. В.** Протидія булінгу в дитячому середовищі з використанням комплексної програми тренінгів. *Виховна робота в школі*. 2020. № 6. С. 2–21.
88. **Бутенко Ю. В.** Say "no" to bullying! *Англійська мова та література*. 2020. № 19/21. С. 46–48.
Скажіть "ні" знуцанням, булінгу!
89. **Васик Н.** Булінг та жорстоке поводження з дітьми. Психолого-педагогічний семінар-тренінг для педагогів. *Дитячий садок. Управління*. 2020. № 5. С. 28–37.
90. **Денисовець Т. М.** Булінг – актуальна соціально-педагогічна проблема. *Технології професійної підготовки майбутнього вчителя: сучасні моделі і компетентнісний дискурс педагогіки А. С. Макаренка : матеріали XIX міжнар. наук.-практ. конф. Упр. майстерність керівника навч. закладу : Упр. проектами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації. Упр. проектами у сфері науки, освіти, та у виробництві : Всеукр. наук.-практ. семінар, (Полтава, 12-13 берез. 2020 р.) / за ред. М. В. Гриньової ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Ін-т пед. освіти та освіти дорослих НАПН України, Ін-т обдарованої дитини НАПН України. Полтава, 2020. С. 104–105. (Полтавська макаренкіана ; вип. 1).*
91. **Денисовець Т. М., Денисовець І. В.** Шкільний булінг – педагогічне і соціально-психологічне явище. *Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVII Каришинські читання) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 28-29 трав. 2020 р.) / за ред. М. В. Гриньової ; НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Ін-т пед. освіти та освіти дорослих НАПН України [та ін.]. Полтава, 2020. С. 198–200. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/15369>.*
92. **Жданова О.** Попередження булінгу. Профілактичний захід для дітей 7-го класу з порушенням слуху. *Дитина з особливими потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна педагогіка*. 2020. № 9. С. 9–10.
93. **Затворницька А.** Міфи і факти. Що варто знати кожному про булінг. *Управління освітою*. 2020. № 1. С. 62–65.
94. **Затворницька А.** Політика нульової толерантності. Нетерпимість до насильства в закладах освіти. *Управління освітою*. 2020. № 1. С. 18–21.
95. **Костіна Л.** Профілактика булінгу як елемент недопущення зміни особистості учня. *Психолог*. 2020. № 2. С. 52–61.
96. **Литвинюк С. А.** Булінгу – ні! Інтерактивне заняття з елементами тренінгу. *Початкове навчання та виховання*. 2020. № 7/9. С. 71–72.
97. **Нечай Н.** Алгоритм дій. Що можуть зробити вчителі та заклад освіти в разі виявлення насильства. *Управління освітою*. 2020. № 1. С. 34–39.

98. **Підласий І. П.** Булінг – жорстокий привід реорганізувати практику виховання. *Біологія*. 2020. № 22/24. С. 5–7.
99. **Поліщук Г.** Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до розв'язання проблеми шкільного булінгу. *Рідна школа*. 2020. № 1. С. 21–25.
100. **Попова Г.** Булінг: боротьба триває! Толерантний всесвіт побудуй! (З досвіду роботи). *Початкова школа*. 2020. № 11/12. С. 60–62.
101. **Фатєєва М. В.** Профілактика булінгу в учнівському середовищі. Тренінг для учнів. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2020. № 5. С. 20–23.
102. **Як захистити себе в школі? Позакласний час**. 2020. № 10. С. 41–44.

2021

103. **Булить – потребує... допомоги!** *Освіта України*. 2021. 15 листоп. (№ 44). С. 11.
104. **Булінг: поняття, види та відповідальність.** *Полтавська думка*. 2021. 30 верес. (№ 39). С. 6.
105. **Головченко Н.** Як боротися з булінгом засобами літератури: кмітлинка від Сергія Пантюка. *Українська мова і література в школі*. 2021. № 4. С. 20–23.
У статті схарактеризовано художньо-змістові акценти повісті С. Пантюка "Швидше не буває".
106. **Кабаренкова Є.** Роль бібліотек у протидії булінгу: від правової обізнаності до створення безпечного середовища. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* / гол. ред. Н. Кунанець ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2021. Вип. 61 : Стратегічні комунікації та глобальний інформаційний простір. С. 288–299.
107. **Малюта Є.** Булінг у серії книжок про Гаррі Поттера. *ENGLISH: Додаток до газ. "Шк.світ"*. 2021. № 9/10. С. 74–80.
108. **Олійник В.** Чи дотримуються прав в освіті? *Освіта України*. 2021. 9 серп. (№ 30/31). С. 8–9.
109. **Погорєлова Г.** Безпека у школі. Попередження булінгу в освітньому середовищі. *Психолог*. 2021. № 7/8. С. 32–41.
110. **Усик С.** Що таке булінг, його види і як з ним боротись. *Безпека життєдіяльності*. 2021. № 5. С. 20.
111. **Харченко Н.** Як діяти педагогу в разі виявлення булінгу. Коучинг-сесія. *Методист*. 2021. № 3/4. С. 98–119.
112. **Харченко Н.** Як діяти педагогу в разі виявлення булінгу? Коучинг-сесія. *Директор школи : газ.* 2021. № 11/12. С. 96–113.

2022

113. **Корнійчук О.** Булінг – це насильство. *Безпека життєдіяльності*. 2022. № 3/4. С. 34.
114. **Матвійчук К.** Розвиток освітніх компетентностей. Булінг: причини й способи подолання. *Психолог*. 2022. № 1/2. С. 82–97.
115. **Овадюк І.** Побачити, відчутти, допомогти. Протидія булінгу. *Психолог*. 2022. № 1/2. С. 32–43.
Розробка заняття.

Мобінг – психотерор на робочому місці

2005

116. **Гогіташвілі Г. Г., Лапін В. М.** Стрес і мобінг як причина травматизму. *Безпека життєдіяльності*. 2005. № 8. С. 14–17.

2008

117. **Басова А.** Юний мрійник – "жертва" мобінгу. *Пані вчителька*. 2008. № 7. С. 16–19.
Чому жертвою мобінгу(колективного психологічного терору) може стати молодий вчитель?
118. **Кириленко М.** Мобінг. *Дзеркало тижня*. 2008. № 3. С. 20.
Мобінг - це колективний психологічний терор стосовно когось із працівників із боку його колег, підлеглих або начальства, що проводиться з метою примусити його/ її піти з роботи.

2010

119. **Шупта І.** Мобінг як стратегія поведінки в конфлікті що виникає в управлінській діяльності. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2010. № 6. С. 40–46.

2011

120. **Гресь А.** Учитель і колеги. *Фізичне виховання в школах України*. 2011. № 5. С. 29–30.
Педагогічний мобінг.

2012

121. **Алексєєнко Т. Ф.** Явища мобінгу та булінгу в стосунках групи і особистості. *Шлях освіти*. 2012. № 2. С. 12–16.
Булінг - це постійна негативна поведінка одного з членів групи щодо інших її членів або групи в цілому.
122. **Корабльова О. О.** Сутність і зміст мобінгу як соціально-педагогічної проблеми. *Соціальна педагогіка: Теорія та практика*. 2012. № 4. С. 54–61.

2013

123. **Луценко О. Л., Ткачук К. Є.** "Булінг по-дорослому ": психологічні особливості жертв цькування у педагогічному середовищі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 11. С. 43–49.

2014

124. **Корабльова О. О.** Тренінг формування у соціальних педагогів навичок роботи з профілактики мобінгу в школі. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / за ред.: О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника. Івано-Франківськ, 2014. С. 179–181.

2016

125. **Дзюба Т. М.** Мобінг як чинник руйнації професійного здоров'я вчителя. *Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства* : зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., (Кременчук, 21-22 квіт. 2016 р.) / МОН України, Ін-т пед. освіти та освіти дорослих НАПН України, Полтав. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Кременч. нац. ун-т імені М. Остроградського. Кременчук, 2016. С. 111–113.

2018

126. **Дзюба Т.** Мобінг як чинник руйнації професійного здоров'я вчителя. *Сучасна школа України*. 2018. № 7. С. 10–13.
127. **Карпенко О.** Мобінг – психотерор на робочому місці. Як боротися із цькуванням на роботі? *Інформатика*. 2018. № 9. С. 58–62.
128. **Чернишова Н.** Мобінг у педколективі: суть, причини виникнення і наслідки. *Школа*. 2018. № 12. С. 2–7.
129. **Чернишова Н.** Мобінг у педколективі: суть, причини виникнення і наслідки. *Сучасна школа України*. 2018. № 7. С. 4–9.

2019

130. **Алексєєнко Т.** Явища мобінгу й булінгу у взаєминах особистості та колективу. *Управління освітою*. 2019. № 4. С. 46–53.
131. **Бугайчук А.** Група підтримки. Як борються зі шкідливим булінгом у США та Канаді. *Початкова освіта*. 2019. № 8. С. 34–41.
Булінг проти вчителів.
132. **Величко М. С.** Мобінг в освіті: причини виникнення та превентивні заходи. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2019. № 6. С. 63–69.
133. **Гудошник Ю.** Булінг в учительській: як розпізнати і запобігти. *Англійська мова в початковій школі*. 2019. № 9. С. 11–14.
134. **Капренко З. С.** Професійна конкуренція vs мобінг в освітньому середовищі закладів вищої освіти. *Психологічні координати розвитку*

- особистості: реалії та перспективи* : зб. наук. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 22 трав. 2019 р.) / Ін-т психології імені Г. С. Костюка, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, ПОППО імені М. В. Остроградського [та ін.]. Полтава, 2019. С. 76–78.
135. **Карпенко О.** Мобінг – булінг по дорослому. *Завуч.* 2019. № 5. С. 50–57.
136. **Козлова А.** Мобінг і босінг у школі. *Директор школи. Шкільний світ* : журн. 2019. № 6. С. 56–64.
137. **Мобінг: визначити та протидіяти.** *Урядовий кур'єр.* 2019. 6 черв. (№ 105). С. 4.
138. **Смірнова Є.** Булінг, бюрократія та емоційне вигорання. Що турбує вчителів?. *Директор школи. Шкільний світ* : журн.. 2019. № 8. С. 76–78.
139. **Шевченко О. О.** Булінг у дорослому колективі. Як запобігти мобінгу? (тренінгове заняття з елементами воркшопу, для працівників закладу освіти). *Виховна робота в школі.* 2019. № 5. С. 26–29.
140. **Яцюк М., Харченко Н.** Мобінг: стратегії психологічного захисту. Київ : Шк. світ, 2019. 104 с. (Бібліотека "Шкільного світу").

2020

141. **Затворницька А.** Мобінг на роботі. Прийоми й поради, які допоможуть учителю не стати жертвою мобінгу. *Завуч.* 2020. № 1. С. 54–59.
142. **Затворницька А.** Як виявити булінг стосовно вчителів. Діагностика й інструкція із захисту педагогів. *Завуч.* 2020. № 1. С. 60–65.
143. **Затворницька А.** Як виявити булінг стосовно вчителів. Діагностика й інструкція із захисту педагогів. *Шкільний світ.* 2020. № 8. С. 5–10.
144. **Козлова А.** Мобінг і босінг у школі. Емоційне насильство на роботі. *Психолог.* 2020. № 2. С. 72–77.

2022

145. **Психологічна характеристика жертви мобінгу.** *Школа.* 2022. № 1. С. 22–23.
146. **Психологічна характеристика кривдника / групи кривдників.** *Школа.* 2022. № 1. С. 18–21.
Мобінг: стратегії психологічного захисту.
147. **Психологічний феномен аутсайдерства.** *Школа.* 2022. № 1. С. 24.
Мішенню мобінгу зазвичай стає аутсайдер колективу. Аутсайдер – це низькостатусна особа в колективі, яка зазнає колективного відсторонення.
148. **Роль спостерігачів у мобінгу.** *Школа.* 2022. № 1. С. 25–26.
149. **Більше про мобінг.** *Школа.* 2022. № 1. С. 8–13.

Кібербулінг, або Агресія в Інтернеті

2010

150. **Найдьонова Л. А.** Кібер-булінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методологічні засади подолання і профілактики. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 8. С. 10–18.

Кібер-булінг - це напади з метою нанесення психологічної шкоди, які здійснюються через електронну пошту (e-мейл), миттєві повідомлення ("аську" та інші системи), розгортаються на веб-сайтах, чатах, в соціальних мережах; діють через текстові повідомлення або через зображення (фото, відео); відносять також терор за допомогою мобільного телефону.

2012

151. **Найдьонова Л.** Кібер-булінг, або агресія в Інтернеті. Способи розпізнання і захист дитини. *Соціальний педагог*. 2012. № 12. С. 16–26.

2017

152. **Габенко Л.** Обережно: кібербулінг. Година психолога. *Психолог*. 2017. груд.(№ 23/24). С. 40–43.

153. **Діхтієвська А.** Соціально-педагогічна профілактика кібербулінгу серед молоді та підлітків. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Полтава, 13-14 квіт. 2017 р.) / за заг. ред. Н. Г. Пахомової ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Полтав. обл. благодійний фонд "Громадське здоров'я" та ін. Полтава, 2017. С. 90–93.

154. **Кібербулінг – цифровий аналог цькування підлітків.** *Школа*. 2017. № 2. С. 48–53.

Кібербулінг - одна з форм переслідування, цькування, залякування, насильства підлітків і молодших дітей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, а саме Інтернету й мобільних телефонів. Кібербулінг - інноваційний спосіб насильства над дитиною.

155. **Методи боротьби з кібербулінгом. Поради батькам.** *Школа*. 2017. № 2. С. 54–55.

156. **Плисківська В.** Кібербулінг в учнівському середовищі. Заняття з елементами тренінгу. *Психолог*. 2017. верес. (№ 17/18). С. 70–73.

157. **Черних О., Пазюк А.** Дитина онлайн: реальні загрози віртуального світу. *Школа*. 2017. № 5. С. 2–7.

2018

158. **Лобанова О.** Тренінг "Безпека в Інтернеті". Позакласна робота. *Інформатика в школі*. 2018. № 2. С. 42–47.
159. **Найдюнова Л.** Кібербулінг: способи розпізнання й захист дитини. *Школа*. 2018. № 6. С. 54–73.
160. **Хоменко З. І.** Агресивна поведінка дітей як передумова підліткового кібербулінгу в мережевому спілкуванні. *Психологія і особистість*. 2018. № 2 (14). С. 181–196. URL: <http://dspace.pnpri.edu.ua/handle/123456789/10917>.
161. **Як побороти кібербулінг? Поради щодо профілактики та подолання кібербулінгу.** *Шкільний світ*. 2018. № 23. С. 18–21.

2019

162. **Волошенюк Р.** Кібербулінг – небезпечна віртуальна агресія. Заняття з елементами тренінгу для учнів 9-го класу. *Шкільний світ*. 2019. № 2. С. 28–33.
163. **Крикуненко И.** Сети зла. *Новое время страны*. 2019. № 39. С. 58–61. *Каждый третий украинский школьник страдает из-за травли в интернете. Жестокость и цинизм подростков по отношению друг к другу из реальной жизни переместились в виртуальную и там усилились в разы.*
164. **Павлюк Н.** Кібербулінг як форма агресії. *Психолог*. 2019. № 11. С. 22–33.
165. **Павлюк Н.** Кібербулінг. Як форма агресії. *Початкова освіта*. 2019. № 24. С. 32–41.
166. **Тищенко А.** Кібербулінг – загроза ХХІ століття. *Безпека життєдіяльності*. 2019. № 2. С. 25.

2020

167. **Іванюк К.** Знати і розуміти. Термінологічний словник із кібербезпеки. *Фізика*. 2020. № 7/8. С. 78–79.
168. **"Кіберпес" проти кібербулінгу.** *Захист Вітчизни (тематична вкладка до журналу "Оборонний вісник")*. 2020. № 6. С. 8.
169. **Павлюк Н.** Кібербулінг. Ознайомлення з сутністю та профілактичними заходами. *Директор школи : газ.*. 2020. № 9/10. С. 60–69.
170. **Павлюк Н.** Кібербулінг як форма агресії. *Інформатика*. 2020. № 5/6. С. 16–31.

2021

171. **Кірічук Т.** Кібербулінг: що треба знати. *Безпека життєдіяльності*. 2021. № 4. С. 12–13.
172. **Легар Ю.** Зупинимо булінг разом. Небезпека в смартфоні. *Соціальний педагог*. 2021. № 5/6. С. 12–25.

173. **Легар Ю.** Зупинимо булінг разом. Небезпека в смартфоні. *Здоров'я та фізична культура*. 2021. № 9/10. С. 70–81.
174. **Пилипчук І.** Кібербулінг – що це та як зупинити? Урок-бесіда. *Інформатика*. 2021. № 3/4. С. 54–79.

2022

175. **Кібер(не)безпека.** *Соціальний педагог*. 2022. № 5/6. С. 3–175.

Іменний покажчик

Алексееенко Т.Ф.	17, 121, 130	Іванюк К.	167
Басова А.	117	Ілляшенко В.О.	49
Безрук К.	50	Кабаренкова Є.	106
Берзіня О.О.	18	Калуга-	50
Беляєва О.	9, 37	Семенкова Л.	
Блужан Т.В.	86	Капренко З.С.	134
Богданець Ю.В.	87	Карпенко О.	127, 135
Болюк З.А.	19	Кігічак-	27
Бондар К.		Борщевська А.	
Бондарчук І.	38	Кірічук Т.	171
Бубняк Н.	39	Кириленко М.	118
Бугайчук А.	20, 40, 131	Кириченко В.	28, 51, 53
Бутенко Ю.В.	88	Клименко А.	52
Васик Н.	89	Ковганич Г.	50, 51, 53
Васильєва Н.	21	Козлова А.	54, 55, 56, 136, 144
Веленко А.	12, 22, 44	Корабльова О.О.	122, 124
Величко М.С.	132	Корнійчук О.	113
Волошенюк Р.	162	Костіна Л.	95
Воронцова Е.	23	Крикуненко І.	163
Габенко Л.	152	Кузляєва О.	57
Гарасимчук Г.М.	24	Курвін Р.	1, 2, 8
Гардінієр		Лапін В.М.	116
Гогіташвілі Г.Г.	116	Левківська Г.	58
Головченко Н.	105	Левченко Т.	59
Гресь А.	120	Легар Ю.	172, 173
Гудошник Ю.	133	Легка В. С.	36
Данько Г.	4	Литвинюк С.А.	96
Денисовець І.В.	91	Лобанова О.	158
Денисовець Т.М.	90, 91	Луценко О.Л.	123
Дзюба Т.	125, 126	Малюта Є.	107
Діхтієвська А.	153	Мандзюк Д.	29
Дикуха В.С.	48	Манойло М.П.	60
Дмитренко А.	45	Матат Д.	30, 61
Довга Т.	46	Матвійчук В.	62
Доманчук Д.С.	48	Матвійчук К.	114
Дяченко Л.	47	Матус Р.	15
Єфімова А.В.	48	Моїсеєва Т.	16
Єфремова Г.	14, 25, 26	Найдьонова Л.	150, 151, 159
Жданова О.	92	Нечай Н.	97
Затворницька А.	93, 94, 141, 142, 143	Новікова Л.	63

Овадюк І.	115	Семенів Г. М.	36
Овчар О. О.	36	Ситенька В.	75
Олійник В.	108	Слесь Г.	76
Павлюк Н.	164, 165, 169, 170	Смірнова Є.	138
Пазюк А.	157	Сорока В.	33
Підласий І.	64-67, 98	Сташко Ж.	77
Пилипчук І.	174	Ступа Я.	78
Плисківська В.	156	Счаслива В.	79
Погорелова Г.	109	Тищенко А.	166
Поліщук Г.	99	Ткачук К.Є.	123
Поліщук М.	68, 69	Усик С.	110
Пономаренко О.Д.	5	Фатєєва М.В.	101
Пономаренко	70,71	Фомічова О.	82
О.М.		Фразер Д.	1, 2, 8
Попова Г.	100	Халстед Е.	1, 2, 8
Попова К.	76	Харченко Н.	43, 111, 112, 140
Почупайло В.	69	Хозраткулова І.А.	3
Прибора Т.	46	Хоменко З.І.	160
Прибутченко Н.	32	Черних О.	157
Рашковська І.	72	Чернишова Н.	128, 129
Ревенко С.П.	48	Шевченко О.О.	7, 139
Рогожа Н.П.	73	Шугай Т.	83
Савицька О.	74		